

המגדל הנוטה

וירגיניה וולף

רגילים, מכל שכן על אנשים היוצאים מגדר הרגיל. לפיכך אין לנו כיום אלא תיאוריות על סופרים — תיאוריות מרובות, אך כולן שונות זו מזו. המדינאי אומר שהסופר הוא יציר החברה אשר בה הוא חי, כשם שבורג הוא יציר מכונה לעשות ברגים; האמן אומר, שהסופר הוא תווין של מעלה החולף על פני הרקיע, נוגע קליל-קליל באדמה ונעלם מן העין. לדעת הפסיכולוגים הסופר הוא צדפה; הלעיטהו עובדות רכיכות, קטגוריהו בכיעור ועל דרך התגמול, כלשונם, יפיק מרגלית. חוקרי הגיניאלוגיה אומרים, שגזעים מסוימים, משפחות מסוימות, מעמידים סופרים כעץ תאנה זה שמגדל תאנים — דריידן, סויפט ופופ, אומרים הם, כולם שארי־בשר היו, משמע שהסופר הוא כספר החתום לפנינו; כל הרוצה להדוש תיאוריה יבוא ויחדש; זרע התיאוריה הוא כמעט תמיד הרצון להוכיח את הדבר שבעל־התיאוריה מבקש להאמין בו.

תיאוריות, במצא, דברים של סכנה הם. אף על פי כן עלינו להעיז ולחדש תיאוריה משלנו, מאחר שאנו עומדים לדון במגמות מודרניות. כשאנו באים לדבר במגמות או בתנועות, הרי מתחייבים אנו כביכול על האמונה, שיש כוח מסוים, השפעה, לחץ חיצוני, שמסוגל לטבוע חותם מו על חבורה שלימה של סופרים שונים עד כדי לשוות ליצירתם מעין צלם משותף. הרי שצריכים אנו לתיאוריה על טיבה של השפעה זו. אך אל נסיח לעולם את דעתנו מכך — ההשפעות רבות לאין שיעור הן; סופרים רגישים לאין שיעור הם; סופר סופר ורגישותו המיוחדת לו. אשר על כן יחולו תדיר תמורות בספרות, כחולן במוגז־האוויר, בענני השמים. קראו גא עמוד של ולטר סקוט; עמוד של הנרי גיימס; נסו גא לפענח את ההשפעות אשר הפכו את העמוד האחד למשנהו. למעלה מכווננו הוא. אין אנו עשויים אלא לציין את ההשפעות הבולטות ביותר שחיברו סופרים לחבורות. אכן יש חבורות, ספרים צאצאיהם של ספרים הם, כשם שמשפחות צאצאיהן של משפחות. מהם צאצאיהם של גיין אוסטן הם; ומהם של צ'ארלו די

סופר הוא אדם היושב אל שולחן־כתיבה ועינו קבועה, במיטב שום־לב, לאובייקט מסוים — תמונת־לשון זו עשויה להדריכנו נכוחה אם נתן מעט קט דעתנו עליה. הריהו אמן היושב לפני גליון־גייר ומשתדל להעלות על הכתב את אשר תראינה עיניו. מהו האובייקט שלו — הדגם שלו? כלל ועיקר לא דגם פשוט כדגמו של צייר; לא בזיך פרחים, ולא גוף עירום, או קערת תפוחים ובצלים, אף הפשוט שבסיפורי מעשיות עניינו יותר מנפש אחת. יותר מפרק־זמן אחד, הנפשות הפועלות תחילתן צעירות לימים; הן מוקינות; הן עוברות מבמה לבמה, ממקום למקום. סופר צריך לתת דעתו על דגם נע, משתנה, על אובייקט שאינו אך אובייקט אחד, אלא אובייקטים אינ־מספר, אך שתי מלים מקיפות כל אשר יתן הסופר דעתו עליו: חיי אנוש. ועתה זכה ונתבונן אל הסופר, מה תראינה עינינו — רק אדם היושב לפני גליון־גייר ועט בידו? מכאן למדים אנו אך מעט או לא כלום. ואמנם אך מעט מאד יודעים אנו, בשימנו אל לב, כמה אנו מרבים לדבר על סופרים, וכמה מרבים הסופרים לדבר על עצמם, הלא מזור הדבר מה מעטה ידיעתנו עליהם. מפני מה יש והם נדושים ושכיחים כל כך לפרקים ויש שהם יקרי־המציאות כל כך? מפני מה כותבים הם לפרקים אך יצירות־מופת, ואחר־כך דברי־פסולת בלבד? משפחה כגון זו של שלי, כגון זו של קיטס, כגון זו של ברונט, מפני מה תחלקה פתע כאשר להבה ותביא לעולם את שלי, את קיטס ואת האחיות ברונט? מה הם התנאים המביאים לידי התלקחות זו? אין כל תשובה בפנינו — כמוכן. אם לא גילינו עדיין את חידק השפעה, כיצד אפשר היה שנגלה את הידק הגאון? הן יודעים אנו פחות על הנפש משודעים אנו על הגוף. פחות דברי־עדות בידינו. פחות ממאתים שנה שבני אדם נותנים את לבם אל עצמם; בוֹזואל היה כמעט הסופר הראשון, שהיי אדם היו ראויים בעיניו לחבר ספר עליהם. כל עוד אין לפנינו יותר עובדות, יותר ביוגרפיות, יותר אבטוביוגרפיות, אי־אפשר שנדע הרבה על אודות אנשים

החסינות בפני המלחמה התמידה כל ימי המאה התשע־עשרה. אנגליה עמדה, כמובן, לער תים קרובות בקשרי מלחמה — היתה מלחמת קרים; היתה המרידה ההודית; כל אותן מלחמות־הגבול הקטנות בהודו, ובסופה של המאה — מלחמת הבורים. קיטס, שלי, ביירון, דיקנס, תקרי, קארלייל, ראסקין, האחיות ברונטי, ג'ורג' אליוט, טרולופ, הבראונינגים (רוברט ואליזבת) — על כולם עברו כל המלחמות הללו. אך כלום הזכירו אותן כל־עיקר? תקרי בלבד, כמדומה; ב"יריד ההבלים" תיאר את קרב ווטרלו זמן רב לאחר שניטש; אבל רק על דרך ההדגמה, בתורת המונה. דבר זה לא שינה את חיי הנפשות הפוערות בספרו; הוא רק המית אחד מגיבוריה מן המשוררים רק ביירון ושלי העמיקו להרגיש בהשפעת מלחמות המאה התשע־עשרה. המלחמה, ניתן איפוא לומר על דרך הקירוב וההכללה, לא פעלה פעולתה על הסופר ועל חזות חיי־אנוש שלו במאה התשע־עשרה. אך השלום — הבה ונבדוק את השפעת השלום. האם השפיעו החיים כתיקונם, חיי הרנחה והשלווה באנגליה, על סופרי המאה התשע־עשרה? הבה ונלקט מעט עובדות בטרם נפליג לבין הסכנות והתענוגים של התיאוריה. סופרי המאה התשע־עשרה, עובדה זו ידועה לנו היטב, כולם היו אנשים אמידים למדי מבני מעמד־הבינים. רובם קנו השכלתם באוקספורד או בקמברידג', מהם היו פקידי ממשלה, כגון טרולופ ומתיו ארנולד. מהם, כגון ראסקין, היו פרופסורים. עובדה היא שיצירותיהם הביאו להם הכנסות ניכרות, וראיה גלויה לעין — הבתים אשר הקימו להם. התבוננו אל אבוטספורד, שנקנה בהכנסות הרומנים של סקוט; או אל פרינגפורד, שנבנה על ידי טניסון בהכנסות שירתו. התבוננו אל ביתו הגדול של דיקנס אשר במרילבון; ואל ביתו הגדול אשר בגאדסהיל. כל אלה בתים הזקוקים להרבה שמיים, משרתות, גננים וסייסים, כדי שיהיו השולחנות ערוכים, הכדים מלאים והגנים מאים ונושאי־פירות. לא זו בלבד שהניחו אחריהם בתים גדולים; הם הניחו אחריהם גם חטיבה עצומה של יצירות ספרות — שירים, מחזות, רומנים, מסות, רשומות היסטוריות, דברי ביקורת, מאה פוריה, יוצרנית ועשירה היתה המאה התשע־עשרה. ועתה, הבה ונשאל — היש סמך כות־מה בין אותה רוחה חמרית לבין פריון רוחני זה? האם הביאה זו לידי זה? מה קשה הדבר להשיב — לפי שכה מעטה ידיעתנו על

קנס. דומים הם לאבותיהם, כשם שילדי אנוש דומים לאבותיהם שלהם; אך גם שונים הם מהם, כשם שילדים שונים הם, ומורדים הם כשם שילדים מורדים, אפשר יקל עלינו לעמוד על טיבם של סופרים בני דורנו, אם נציץ הצצה מהירה בכמה מאבות־אבותיהם. אין כאן המקום לחזור הרחק לאחורינו — ולא כל שכן להתבונן בעיון. אך הבה ונתן עיננו בסופרים אנגלים כמות שהיו לפני מאה שנה — אולי יסייענו הדבר לראות את קלט־ר־פנינו.

ב־1815 היתה אנגליה שרויה במלחמה, כשם שהיא שרויה בה כיום הזה*. ומטבע הדברים הוא לשאול, כיצד השפיעה מלחמתם — המלחמה הגר־פוליאנית — עליהם? האם היתה זו מאותן השפעות שהיכרו אותם לחבורות? התשובה תשובה מוזרה היא. מלחמות נפוליאון לא השפיעו על רוב־רובם של סופרים אלה כל עיקר. וראיה לדבר תמצא ביצירותיהם של שני רומניס־טים גדולים — ג'יין אוסטן וולטר סקוט. על שניהם עברו כל שנות מלחמות נפוליאון; שניהם כתבו בשנים אלו, אך אף על פי שכותבי־רומנים חיים בסמיכות מרובה לחיי זמנם, לא הזכיר איש מהם בכל רומניהם את מלחמות נפוליאון. מכאן שהרגם שלהם, חזון חיי־אנוש שלהם, לא הופרע ולא הוטרד ולא שונה על ידי המלחמה. וכמוהו גם הם עצמם. נקל להבין לסיבת הדבר, המלחמות מרוחקות היו באותם הימים; חיילים ומלחים עשו מלחמה, לא אנשים פרטיים. ימים מרובים יצאו עד ששמע הקרבות הגיע לאנגליה. רק כשהיו מרכבות־הדואר משקשקות, עטירות דפנה, על פני דרכי השדה, ידעו בני כפרים, כגון ברייטון, למשל, כי בא הנצחון, והעלו נרות ותקעו בחלונותיהם. דמרנא זאת אל מצבנו כיום הזה. כיום הנה שומעים אנו את רעם התותחנים בתעלה, אנו פותחים את מקלט־הרדיו; אנו שומעים את איש חיל־האוויר מספר לנו, כיצד הפיל היום אחרי הצהרים מטוס תוקף; איש אחזה במטוסו; הוא צלל הימה; האור הזריק ואחר השחיר; הוא צף ועלה על פני המים וספינת־מכמר הצילתהו. סקוט לא ראה מימיו את המלחים טובעים בטרפאלגאר; ג'יין אוסטן לא שמעה מעולם את רעם התותחנים בוטרלו. לא הוא ולא היא לא שמעו את קולו של נפוליאון, כשמענו את קולו של היטלר בשבתנו בית בערבים.

* תדברים נאמרו בשנת 1840 (המערכת).

אצלו ביותר. ואי־ידע זה היה לו לברכה גדולה. אי־ידע זה, שפירושו, קרוב להניח, הוא כי תת־הכרה פועלת במלוא הקצב ואילו ההכרה עצמה שרויה בתנומה, הוא מצב ידוע לכולנו. כולנו נתנסינו במלאכה הנעשית על ידי אי־ידע זה בחיינו יום־יום. עבר עליך יום מלא וגדוש, נניח, מסייר היית בלונדון, התוכל לומר בשובך מה ראית ומה עשית? כלום לא היה הכל ככתם מטושטש, כערבוביה? אך לאחר שעה של מרגוע, ושעת־כושר להיפנות ולתת את הדעת על עניינים אחרים, צפו כל המראות והקולות והדברים, שהיה בהם עיקר העניין לגביר, ויעלו לשטח — כפי הנראה, מאליהם; ונשתמרו בזכרוך; אשר היה בטו־ל־חשיבות צלל בנשיה. והוא הדין בסור־פר. לאחר עבודת־יום קשה, כשהוא מכתת רגליו כה וכה, רואה כל אשר יוכל לראות, מרגיש כל אשר יוכל להרגיש, רושם בספר לבו רשימות אי־מספר, יעשה הסופר — אם יהיה ביכלתו — בלתי־ידע. ואכן תת־הכרתו פועלת במלוא הקצב, ואילו הכרתו שרויה בתנומה. והנה אחרי ההפוגה ירום הצעיף; ולפניו הדבר — הדבר אשר ביקש לכתוב עליו — עומד בפשוטו ובש־ל־נתו. האם נימצא אונסים את מאמרו הנודע של ורדטו־ורת על השירה שהיא הרגש הזכור מתוך רוגע, אם נשער שברוגע נתכוון לומר, כי על הסופר להיעשות בלתי־ידע קודם שיוכל ליצור?

אם נרצה איפוא לספן עצמנו בתיאוריה, נוכל לומר שהשלום והרנחה היו גורמים ששיוו לסופרי המאה התשע־עשרה דיוקן של משפחה. ערותיהם היו בידיהם; הם ישבו לבטח; החיים לא היו צפויים לתמורות; והם עצמם לא היו צפויים לתמורות. הם יכלו לשים עין; ולהסב עין. הם יכלו לשכוח; ואחר כך — בספריהם — לתיזכר. אלו, איפוא, מקצת מן הנסיבות שהעלו דמיון־משפחה מסוים בין סופרי המאה התשע־עשרה, חרף ההבדלים האישיים הגדולים, המאה התשע־עשרה יצאה; אך נסיבות אלו לא נשתנו. הן נתקיימו, אם ננקוט לשון אומד, עד שנת 1914. אפילו ב־1914 עדיין יכולים אנו לראות את הסופר יושב, כאשר ישב במשך כל המאה התשע־עשרה, ומתבונן אל חיי־אנוש; וחיי־אנוש אלו עודם נחלקים למעמדות; ועדיין עיקר תשומת־לבו נחון למעמד אשר מחלציו יצא; המעמדות עדיין קבועים ועומדים כל כך, שכמעט שכח שמצויים מעמדות; והוא עצמו עודנו יושב לבטח כדי כך, שכמעט אינו ברי־דע לגבי

אודות סופרים: אילו תנאים מסייעים להם, ואילו תנאים מעפפים בידם. אין זו אלא השערה, והשערה שבקירוב; אך סבורה אני שיש סמיכות. „סבורה אני” — אולי קרוב יותר אל האמת לומר: „רואה אני”. סברת הסובר מן הדין שתהא מיוסדת על עובדות; וכאן הרי לפנינו יותר דברים שבאינטואיציה מאשר עובדות — האורות והצללים העולים לאחר הקריאה בספרים, השטח הכולל הנע של שדה־דפוס גדול. מה שרואות עיני, כשאני משקיפה על שטח נע זה, היא התמונה שכבר עמדתי עליה: תמונת הסופר היושב לפני החיים האנושיים במאה התשע־עשרה; ובהבטי על החיים האלה בעיניהם שלהם, רואה אני אותם כשהם נפלגים, ונערמים יחדו, מעמדות מעמדות. הרי האצילים; בעלי האחוות; מעמד האומנים; מעמד הסוחרים; מעמד הפועלים; ואי־בזה, ככתם אפל אחד, אותו מעמד גדול המכונה כינוי פשוט וכולל „העניים”. לעיניו של סופר במאה התשע־עשרה ודאי נראו חיי אנוש כעין נוף המבוותר לשדות נפרדים, שדה וחבורת האנשים המיוחדת לו. כל שדה ושדה היו לו, במידת־מה, מסורת המיוחדת לו; גימוסיו שלו; לשונו שלו; לבישו שלו; משלח ידו שלו. אך בזכותם של שלום זה, ורוחה זו, היה כל ציבור אסור ברהטיו; קבוע ועומד — עדר לחץ עשב בינות לגדרותיו. וסופר המאה התשע־עשרה לא ביקש לשנות סייגים אלה; הוא קיבלם, וקבל קיבלם במחלט כל כך, עד שלא השגיח בהם עוד. האם יש בזה משום הסבר ליכלתו של סופר המאה התשע־עשרה לכרוא כל כך הרבה נפשות שאינן טיפוסים אלא יחיי־דים? האם מפני שלא ראה את המשוכות המפר־רודות בין המעמדות — ולא ראה אלא את בני האדם החיים לפניו מן המשוכות האלה? האם משום כן היה ביכלתו לרדת אל מתחת לשטח וליצור נפשות מרובות־פנים — כגון פקסניף, בקי שארפ, מיסטר וודהאָז — המשתנות ברבות השנים, כשם שמשחנים בני־אדם חיים? לעינינו, כיום הזה, גלויות המשוכות. כיום ניתן לנו לר־אות, שאיש איש מן הסופרים הללו עיסוקו היה רק בתחום קטן מאד של חיי־אנוש — כל גיי־בוריו של תקרי הם בני מעמד־הבינים העליון; כל גיבוריו של דיקנס מוצאם ממעמד־הבינים ולמטה ממנו. כיום גלוי לפנינו הדבר; אך הסופר עצמו, דומה, אינו ברהכרה בדבר, שאין הוא עוסק אלא בטיפוס אחד; הטיפוס שנוצר על ידי המעמד אשר בו נולד הסופר, וממילא הוא מצוי

לד. ה. לורנס. הבה ונעבור על פני אלה הקרויים „שמות רפרזנטטיביים“: ג. ק. צ'סטרטון, ט. ס. אָליט; באַלוֹק; ליטון סטרייצי; סומרטון מוהם; יו. וולפול; וילפרד אוֹאָן; רופרט ברוק; י. א. פלאָקר; א. מ. פורטטר; אולדוס האפסלי; ג. מ. טראָואַלין; או. וס. סיטואַל; מידלטון מארי. הרי קצתם; וכולם, להוציא את ד. ה. לורנס, בני מעמד הביניים הם ונתחנכו ב„פבליק סקולס“* ובאוגיברסיטאות. ועוד עובדה אחת, שאף היא אינה שנויה במחלוקת: הספרים אשר כתבו היו כטובי הספרים שנכתבו בין 1910 ל-1925. ועתה נשאל, היש קשר בין עובדות אלו? היש קשר כלשהו בין מעלת יצירתם לבין העובדה, שהם בני משפחות שהיו עשירות למדי לשלחם ל„פבליק סקולס“ ואוניברסיטאות?

האין עלינו לפסוק, ככל שגדול ההבדל בין הסופרים הללו, וככל ששטחית, ואין לכתה, ידי עתנו בטיבן של השפעות, שבהכרח יש קשר בין חינוכם ליצירתם? לא יתכן שרק באקראי הירבה מעמד זעיר זה של אנשים משכילים להוציא דברי-ספרות טובים; ושהמון העם הסר-ההשכלה המעיט כליכך להוציא דברים שטיבם עומד, מכל מקום, עובדה היא, טול כל מה שנתן מעמד הפועלים לספרות האנגלית, וספרות זו כמעט לא הימצא חסרה; טול כל מה שנתן לה מעמד המשכילים, והספרות האנגלית כמעט ולא תהיה קיימת. ההשכלה, מסתבר, יש לה חלק נכבד מאד ביצירתו של סופר.

הדברים ברורים כל כך, לכאורה, עד כי יפלא כמה מיעטו לייחס חשיבות לחינוכו של סופר, אפשר משום שחינוכו של סופר יותר קשה להגדרה הוא משאר מיני השכלה, קריאה, שמי עה, שיחה, מסע, בטלה — דברים שונים, דומה, משמשים כאן בערבוב.

הדבר, דומה, מחזור כל כך, עד שתמוה הדבר כמה מיעטו להטעים את עניין חינוכו של הסופר, וכן הוא אולי משום שחינוכו של סופר מוגדר הרבה פחות מחינוכם של בני-אדם זולתו, קריאה, שמיעה, שיחה, מסעות, עתות-פנאי — דברים רבים וכן שונים, דומה, משמשים בה בערבוב, החיים והספרים יש לבחוש אותם ולי-טול מהם כשיעור הנאות, נער שגדל בדד בספ-ריה נעשה תולעת אוכלת ספרים; נער שגדל בדד בשדה נעשה תולעת אוכלת עפר, כדי לגדל

* בתי-ספר שלהיפך משמם פרטיים הם או נתמכים על ידי קרנות מיוחדות ובהם מתחנכים בני-טובים (המערכת).

עמדתו ובטיחות עמדתו, סבור הוא, שהוא מת בונן אל כללות החיים; וכן יתבונן אליהם תמיד. אין זו תמונת-דמיון כל עיקר. רבים מן הסופרים הללו עודם חיים, יש שהם מתארים את מעמדם בעודם אנשים צעירים, בראשית כתיבתם, זמן מה לפני אבגוסט 1914, כיצד קנית אמנותך? ישאלם השואל, בקולג', יאמרו — מתוך קריאה; מתוך שמיעה; מתוך דיבור. על מה נסבו דברי ריחם? הרי תשובתו של מר הסמונד מק-קארתי, כפי שנתפרסמה ב„סאנדיי טיימס“, הוא היה באוניברסיטה של קיימברידג' ערב המלחמה, ואלה דבריו: „דעתנו לא היתה נתונה ביותר לענייני פוליטיקה, עיון מופשט העסיקנו הרבה יותר; הפילוסופיה ענינה אותנו יותר מבעיות הציבור... הדברים שבהם היינו דגים בעיקר היו אותם „נכסים“ ו„ערכים“, שהם תכליות בפני עצמם... ביקוש האמת, הרגשת היופי ויחסי סים שבין אדם לחברו.“ בנוסף על כך קראו הרבה; רומית וינגית, וכמובן צרפתית ואני גלית, גם כתבו — אך לא היו בהולים לפרסם דבריהם. יצאו למסעות; מהם שהפליגו הרחק — להודו, לים הדרומי, אך בעיקר משוטטים היו להנאתם בימי פגרת-הקיץ הארוכה ברחבי אנ-גליה, צרפת, איטליה, ומפרק לפרק היו מפרסי סמים ספרים — ספרים כקבצי שיריו של רופרט ברוק; רומנים כגון „חדר ומראה לו“ לא. מ. פורטטר; מסות כשל ג. ק. צ'סטרטון, ורשימות בקורת, דומה היה עליהם, שכך הם עתידים להר סיף ולכתוב, לעולמי עולמים, והנה לפתע, כשהום נפערת בדרך ישרה, באה המלחמה.

אך בטרם נמשיך בסיפור הקורות לאתר 1914, הבה נתבונן רגע בתור שומיעין, לא אל הסופר עצמו, אף לא אל הדגם שלו; אלא אל כסאו. כיסא הוא חלק נכבד מאד ממערכת-כסיו של סופר, הכיסא הוא הקובע את יחסו לדגמו; הפוסק מה תראינה עיניו בחיי אנוש; המשפיע השפעה עמוקה על כוחו לספר לנו את אשר יראה. כסאו — הכננה לגידולו, לחינוכו, עובדה היא, ולא היא, שכל סופרי אנגליה למן צ'וסר ועד ימינו, להוציא יחידים אשר יימנו ביד אחת, ישבו על כיסא ממין אחד — כיסא נישא, כולם יוצאי מעמדי-הביניים היו; חינוכם היה טוב, ולפתות יקר, כולם הורמו מעל המון העם לשבת במגדל של טיח-נתו — זה מוצאם מן המעמד הבינוני; ושל זהב — זה חינוכם היקר, והדברים יפים לגבי כל סופרי המאה התשע-עשרה, פרט לדיקנס; והם יפים לגבי כל סופרי 1914, פרט

היוונים, את הרומאים; קרוב יותר, את בני תקור פת אליזבת; קרוב עוד יותר את דריידן, סופט, וולטר, ג'יין אוסטן, דיקנס, הנרי ג'יימס. אולם איש איש מהם, ככל שהוא שונה מחבריו, בעל היגיון הוא; אדם שלמד את אמנותו.

חבורה זו הבח ונעבור ממנה אל רעותה — החבורה שהחלה לכתוב סמוך ל-1925 ואולי בטלה, בתורת חבורה, בשנת 1939. אם תקראו בעתונות הספרותית של ימינו, תוכלו למנות צדור שמות: ססיל דיי לואיס, אודן, ספאגנר, אישרוה, לואיס מאקניס וכיו"ב. הם כרוכים זה בזה יותר משמות קודמיהם. אך להצצה ראשונה, דומה, הם נבדלים אך במעט, מצד מעמדם, מצד השכלתם. אודן אומר בשיד המוקדש לאישורוד: מאחרינו פרברים של טיח'נתו וחיוגן שעלה בדמים מרובים. יושבי מגדלים הם כקודמיהם, בנים להורים אמידים, שידם השיגה לשלחם ל"פאבליק-סכולס" ואוניברסיטאות. אך מה שונה המגדל עצמו, ומה שראו עיניהם ממרום המגדל! בהתבוננם אל חיי אנוש, מה ראו? חליפות ותמורות בכל; מהפכה בכל. בגרמניה, ברוסיה, באיטליה, בספרד, נעקרות והולכות כל המשוכות עתיקות הימים; כל המגדלים עתיקיהימים מתמוטטים. משוכות אחרות ניטעות; ומגדלים אחרים מוקמים. בארץ זו קומוניזם; ובזו — פאשיזם. כל הציויליזציה כולה, כל החברה כולה, משתנה. אמנם לא היתה לא מלחמה ולא מהפכה באנגליה גופה. כל הסופרים הללו היה סיפק בידם לכתוב הרבה ספרים לפני 1939. אך אפילו באנגליה שוב לא עמדו עוד איתן המגדלים שנבנו זהב או טיח'נתו. מגדלים נוטים הם. הספרים נכתבו בהשפעת התמורות, לנוכח סכנת המלחמה. אפשר משום כך, כרוכים שמות הסופרים כל כך זה בזה; כוח אחד השפיע על כולם וחיברם, יותר מאשר את קודמיהם, לחבורות. וכוח משפיע זה, הבח נזכור, אפשר והוציא ממחרות זו של שמות את המשוררים שהדורות הבאים אחריהם יוקירו והוקרה יתרה, משום שלא יכלו ללכת צעד בצעד, כמנהיגים או בני'לויה, או משום שכוח משפיע זה לא היה יפה לשירה. ועד שלא רפתה השפעתנו — לא יכלו לכתוב, ואולם המגמה המסייעת לנו לכרוך את שמותיהם של הסופרים הללו יחד ומשווה ליצירתם דמיון, היא מגמת המגדל שעליו הגביהו שבת — הוא מגדל לידתם במעמד'הבינים וחיוגם היקר — לנטות.

מין ספר זה הקרוי סופר, יש להניח לו שיתחמם שלוש או ארבע שנים בשמשה של אוכספורד או קיימברידג' — מכל מקום, כך נראה הדבר. נעשה הדבר כאשר נעשה, שם הוא נעשה — שם הוא לומד אמנותו. ואמנות זו לימוד היא צריכה. כלום יש תימה בדבר? איש לא יתמה אם תאמר שצייר, או מוסיקאי, או ארדיכל, יש ללמד את אמנותם. בדומה יש ללמד גם את הסופר. שכן אמנות הכתיבה קשה לפחות כשאר אמנויות. ואף על פי שבני'אדם מתעלמים מחיוגן זה משום שהוא בלתי'מסוים, הרי אם תתבוננו מקרוב תראו, שכמעט כל סופר העוסק באמנותו בהצלחה למד אותה תחילה. הוא למד במשך כאחת'עשרה שנות חיוגן בבתי'ספר ובאוניבר'סיטאות. הוא יושב במגדל רם ונישא מעל כולנו; מגדל בנוי, קודם כל, על מעמדם של הוריו, ואחר על זהבם של הוריו. וחשיבות יתרה למגדל זה; הוא קובע את זוית הראות שלו; הוא משפיע על כוח ביטויו.

במשך כל המאה התשע'עשרה, עד לאבגוסט 1914, עמד מגדל זה איתן. הסופר כמעט שלא הרגיש במעמדו הרם או בראותו המוגבלת. רבים מהם רחשו חיבה, חיבה מרובה, למעמדות אחרים; ביקשו לסייע ידי מעמד הפועלים ליהנות מיתרונות מעמד'המגדל; אך לא רצו להרוס את המגדל, או לרדת מלמעלה — אלא ביקשו להניח בו דריסת'רגל לפל, אף הדגם, אלו חי'אנוש, לא נשתנה מעיקרו מזמן שטרולוף התבונן אליו, מזמן שהארדי התבונן אליו — והנרי ג'יימס. בשנת 1914, עדיין היה מתבונן אליו. ואף זו: המגדל עצמו עמד על תלו מתחת לסופר כל אותן שנים של קבלת'רשמים, שבהן קנה את אמנותו וקלט כל אותן השפעות והוראות מורכבות, שסך'הכל שלהן שמו חיוגן. הרי לפנינו נסיבות שהש'פיעו השפעה עמוקה על יצירתם. כי הנה בא המייט בשנת 1914, וכל אותם אנשים צעירים לימים, שעמידים היו להיות סופרי זמנם המוכר הקים, עברם היה כלול ובטוח מאחריהם וחיוגם כלול ובטוח בתוכם. הם ידעו שלנה בשעתם; זכרו נעדרת של שלום, הכירו תרבות עומדת על מכונה. ואם חדרה המלחמה לתוך חיהם, ואף גדעה מקצתם, הרי הוסיפו לכתוב, ועודם כות'בים, כאילו היה המגדל עומד איתן מתחתיהם. קיצורו של דבר, אצילים הם; יורשים בלא יודעים של מסורת גדולה. הנח עמוד מכתביהם מתחת לזכוכית מגדלת וראית, הרחק ממך, את

בלבד נטה בשנות השלושים, אלא נטה יותר ויותר שמאלה. הזוכרים אתם את דברי מאק קארתי על חבורת מרעיו באוניברסיטה בשנת 1914? „דעתנו לא היתה נתונה ביותר לענייני פוליטיקה... הפילוסופיה עניינה אותנו יותר מבעיות הציבור“? מכאן שמגדלו שלו לא נטה לא ימינה ולא שמאלה. אך ב־1930 אי־אפשר היה — אם צעיר היית, ורגיש, ובעל־דמיון — שלא להתעניין בפוליטיקה; שלא לראות את בעיות הציבור כבעלות עניין דוחק יותר מהפיי־לוסופיה. בעל כרחם ידעו צעירי 1930 במתרחש ברוסיה; בגרמניה; באיטליה; בספרד. הם לא יכלו להוסיף ולגלגל בויכוח על רגשים אסתטיים ויהסים אישיים. הם לא יכלו להסתפק בקריאה במשוררים; חייבים היו לקרוא גם בדברי המדינאים. הם קראו את מארכס. הם נעשו קומרי ניסטים; הם נעשו אנטיפאשיסטים. הם ראו והנה המגדל יסודתו באי־צדק ועריצות; עוול הוא אם מעמד קטן הוא בעל חינוך שאנשים אחרים שילמו שכרו; עוול הוא להציב רגליך על הנהב אשר אביך הבורגני צבר מאומנותו הבורגנית. עוול הוא; אך כיצד בידם להחזיר את הדברים למוטב? את חינוכם לא יכלו להשליך אחר גום; ואשר לכספם — כלום השליך דיקנס, או טולסטוי, את כספו? וכי הוסיף ד. ה. לורנס, בנו של פורה, לחיות חיי פורה? לא; כי מוות לסופר הוא להשליך את כספו; להיות בצרך להשתכר למחיתו במכרה או בבית־חרושת. וכך, לכודים ברשת חינוכם, אסירי כספם, נשארנו במרום מגדלם הנוטה, והלך־רוחם, כאשר נראה בשיריהם, מחזותיהם ורומניהם, מלא סתירה ומרירות, מלא מבוכה ופשרה.

מגמות אלו מוטב להדגימן דרך הבאה מאשר דרך ניתוח. הרי לפנינו שיר, מאת אחד הסופרים הללו, לואיס מאקניס, ושמו יומן סתיו. תאריכו מארס 1939. מצד השירה רפה הוא, אך מעניין כאבטוביוגרפיה. הוא פותח, כמובן, ברגימת השעיר־לעזאזל — הבורגנות, המשפחה כתוך מעמד הבינים שבה היה גידולו. האדמירלים שפרשו, הגנרלים שפרשו והגבירה הבתולה הזקנה סועדים פת שחרית על קותל וביצים מוגשים בכלי כסף, כך הוא מספר לנו. הוא מצייר משפחה זו כאילו כבר היתה דבר מרוחק במקצת ויותר ממגוחך במקצת. אך ידם השיגה לשלחו למארל־בזרו ואחר כך למרטון, באופספורד. והרי מה שלמד באופספורד:

נדמה נא בנפשנו, כדי שגיטיב להבין, שאנו יושבים באמת במגדל נוטה, ונתבונן לרחשי לבנו. הבה ונראה, אם עולים הם בקנה אחד עם המגמות שאנו מוצאים באותם השירים, המחזות והרומנים. אך הרגשנו במגדל, שהוא נוטה, מיד אנו מבחינים הבהנה חריפה שאנו יושבים במגדל. כל הסופרים הללו, אף הם תודעתם תודעת המגדל היא; מרגישים הם בלידתם במעמד־הבינים; בחינוכם היקר, והנה, בהגיענו למרום המגדל, מה מוזר המראה לעין — לא הפוך לחלוטין, אלא משופע, מלוכסן, ואף זה מאפים של סופרי המגדל הנוטה, אין הם מביטים ישר בפניו של שום מעמד; מביטים הם כלפי מעלה, כלפי מטה, או באלכסון. אין שום מעמד יציב כדי כך, שיוכלו לתהות עליו באי־נודע. אולי משום כך אין הם יוצרים דמויות, ועתה, מה אנו מרגישים עוד, בהיותנו יושבים בדמיוננו בראש המגדל? ראשית — אי־נוחות; אחר — רחמים על עצמנו בשל אי־נוחות זו; ורחמים אלו נהפכים במהרה לרוגז — רוגז על הבנאי, על החברה, על שום שגרמו לנו אי־נוחות. ואף אלו, דומה, נטיותיהם של סופרי המגדל הנוטה. אי־נוחות; רחמים על עצמם; רוגז על החברה. ואף על פי כן — הרי לפנינו נטיה אחרת — כיצד יכול אתה לשפוך חמתך על חברה המעניקה לך סוף־סוף מראה נאה עד מאד ובטחון כלשהו? אין אתה יכול לגנות חברה זו בלב שלם כל זמן שאתה מפיך תועלת מחברה זו. והרי באורח טבעי כל כך אתה נמצא שופך חמתך על החברה בדמותו של איזה אדמירל שפרש, או בתולה זקנה או יצרן של נשק; ובעשותך זאת סבור אתה שהנך פטור מהלקות את עצמך. קול געיתו של השעיר־לעזאזל נשמע ברמה מתוך יצירותיהם, וכן יבבתו של דרדק הקורא: „אנא, אדוני, זה היה הוא, ולא אני“. כעס; רחמים; חיבוט השעיר־לעזאזל; בקשת צידוק — נטיות טבעיות מאד הן אלה; אילו הגענו למקומם, אף אנו היינו נוטים לעשות כמותם. אך אנו לא הגענו למקומם; לא היו לנו אחת־עשרה שנים של חינוך יקר. מטפסים ועולים היינו במגדל של דמיון, בידנו לחדול מדמיונות. בידנו לרדת ארצה.

אך הם, איז הם יכולים, אין הם יכולים להיפטר מחינוכם; אין הם יכולים להיפטר מגידולם. אחת־עשרה השנים בבית־הספר ובקולג' הטביעו בהם חותמן לבלי הימחות. והנה, לטובתם ולמבוכתם, המגדל הנוטה לא

עֲרֵבִיָּהֶם שֶׁלָּהֶם, אִם לֹא יִסְתַּחֲוּ אֶת שְׁעַר הַרְבִּיִּים
לְפָנָי מִשָּׁטֵר מִיְדֵי מִשְׁפָּר.

וכך, בדרך זו או אחרת, הריהו לוקח חלק
בפוליטיקה, ולבסוף הוא מסיים לאמור:

מִה תִּכְצַנּוּ הַאֲמֵת ?
לְאִיזוֹ תִּכְלִית וְכִיצַד ?
אִם סִדְרָר נִתֵּן לְהַעֲשׂוֹת, צִרְיָהֶשֶׁג,
הִקְה נִחְלַם עָלָיו עֲקָה,
הִקְה נִחְפֵּלֵל עַל אֶרֶץ שְׁמֵאֲפָשָׁר,
לֹא אֶרֶץ סְהוּרִים וּבָבוֹת זֹאֲפֹת,
אֶף אֶרֶץ שֶׁקְה יִכְלוּ סֵלֵב וְנִסְחָם
לְקַבֵּן אֶת תְּנוּעוֹת עֲמִיתָיו,
שֶׁקְה הַמַּיִם פִּדְוֶשׁם בְּהִירַת עֲלִי־הַגִּיּוֹן
וְאִין אִישׁ מְשׁוֹלֵל נִגְוָה טַבְּעִי ..
שֶׁקְה הַטִּיֵד אֵינֶה כִּבְיָה עוֹר כֹּחֹה
בְּהַתְּנָדוּרֹת, וְעוֹבֵד בְּצִנּוֹת עִם הַסָּאֵר...

הבאות אלו ניתן בהן תיאור יאה להשפעות
שטבעו רישומן בחבורת המגדל הנוטה. השפעות
אחרות ניתן לגלות על נקלה. השפעת הסרטים
יש בה להסביר את העדר המעברים ביצירתם
ואת הסתירות עזות-הניגוד. השפעת משוררים
כגון גטס ואליוט יש בה להסביר את הערפלות.
הם קיבלו מן המשוררים הקשישים טכניקה,
שלאחר שנים רבות של נסיון השתמשו
בה בלייחן ולעיתים קרובות שלא כראוי. אך אין
שעתנו פנויה אלא לציין את ההשפעות הגלויות
ביותר לעין; במסופם ניתן לכנותן בשם השפעות
המגדל הנוטה. אם תתבוננו בהם כהתבונן בבני-
אדם שנלכדו במגדל נוטה ואין ביכלתם לרדת
ממנו יקל לכם לעמוד על הרבה מן התמוה
ביצירתם. דבר זה מסביר מדוע הסתערוותם על
החברה הבורגנית עזה כל כך וכן מדוע היא
נעשית בלב ולב. הם מפיקים תועלת מחברה
שהם מגנים. הם חובטים בסוס מת או בסוס נוטה
למות, לפי שכוס חי, אילו חכטו בו, היה משליכם
מעל גבו ארצה. דבר זה מסביר את ההרסנות
שביצירתם; וכן את ריקנותה. בידם להרוס את
החברה הבורגנית, על כל פנים מקצתה; אך מה
יקימו במקומה? כיצד יכול סופר שלא ראה במו
עיניו חברה ללא מגדל, וללא מעמדות, ליצור
חברה זו? אך, כעדותו של מאקניס, חשים הם
בהכרח להטיף, אם לא באורח חייהם, על כל
פנים בכתביהם, ליצירת חברה, שבה הכל שווים
והכל בני-חורין. דבר זה מסביר את הנעימה
הפדגוגית, הדידאקטית, הרמקולית השוררת בשי-
רתם. הם אנוסים להורות; אנוסים להטיף. כל

מן טובים, לפננו, לא נמיר מלרע גמליל,
ואיש לדבר לא נדע, קל וחסר לכתב
אנולית גשך לא התרעה עם אבות-אבות האנולית
מלבד זה למד באוכספורד רומית ויוונית;
תורת ההגיון ומיתאפסיקה:

גאולקספורד קנה המנה קאבלס גלילים --
קאאליג, מינגיס, דינדוף, גנטלי, וילאמוכי.
והנה באוכספורד התחיל המגדל לנטות. הוא
הרגיש שהוא חי במשטר --

הזמן למעשים מני השמות בעתיבי תופעות,
ואלו משעים וזקשה למטה שאינם מקנים בקשה
על פרסם ויהו חלב הורות מן הסמינים.

אך בו בזמן עשה אותו חינוך אוכספורד
למפובק:

קשה קל-גף לזמות
עולם בו תגיע שעת-שקר לרבים גלפוי
רדיה קרמת חמיים קרונמיים
ומלון קל ענן לעורר לב איסטיים.

באוכספורד ניתן לו התואר שלו במדעי-
הרוח, וזה זימן לידיו משרה נוחה -- שבע מאות
לי"ש לשנה, למען הדיוק, וכמה חדרים משלה.
אילא זה האר "מקמה", מן שפטי מים
קבלם ואבוס-פידים גדי.
אף שבע מאות לי"ש לשנה
קסיטי לקר-הידיה ונו קלטון ומפלג --

ואף על פי כן, שוב, משתרבים ספקות;
„משרה נוחה" זו של הוראת יוונית ורומית
לתלמידי אוניברסיטה אינה מספקת אותו --

.. מה שקרוי למודי קרום
אילי וסלן להביא מקרות וצננות
אף מניח את מחויבתו בשמיסה רותנית,
קטנים משפילים.

וגרועה מזו, השכלה זו ומשרה נוחה זו
מנתקות אדם, קובל הוא, מן החיים המשותפים
לו ולבני-מינו.

לא אשאל לנפשי וזלה הויתי אנושי,
שקה לקפוח מן-הרבות גשךש ובצל גשו,
קבוץ בו נסן לנפש חלקה קראוי,
אף סויה לא נחשור הוא.

לפיכך, כדי להקים חברה מתוקנת זו, אנוס
הוא לפנות מן הספרות אל הפוליטיקה, בזכרו,
כדבריו,

גנרוני מי אלה אשר מקנהם
לשנא פוליטיקה, שוב אין גנרם לקום

נוטה. שום דור אחר לא מזנו לו אלה. יתכן ושום דור לא הוטלה עליו משימה קשה להחריד כמות. מי יתמה. איפוא, אם לא היה בכוחם לזכותנו בשירים גדולים, מחזות גדולים, רומנים גדולים? לא היה לפנייהם כל דבר של יציבות, להתבונן אליו; דבר של שלנה והשקט, לזכרו; דבר של ודאות, העתיד לבוא. במשך כל השנים הרשומיות ביותר בחייהם, עקצתם התודעה — תודעת עצמם, תודעתם המעמדית, תודעת דברים משתגים, ודברים נופלים, תודעת המוות, אשר אולי הוא ממשמש ובא. לא היה רוגע שבו ניתן להם לזכור. הנפש הפנימית שותקה, לפי שהנפש הוויזיונית טרודה היתה תמיד במלאכתה.

אולם, אם חסרים היו את כוח היוצר של המשורר והמספר, את הכוח — האם הוא פרי מניגה של שתי הנפשות, העלית והתחתית? — היוצר דמויות אשר תחייבנה, שירים אשר נזכור כולנו, הרי היה בהם כוח, אשר, אם יהיה המשך לספרות, ייצא אולי בעל ערך רב לעתיד לבוא. אגואיסטים גדולים היו, ואף זאת כפו עליהם נסיבות חזיהם. בשעה שהכל מתנווד סביבך הרי הדבר האחד העומד, לפי הערך, הכן על עמדו הוא אתה עצמך. כשכל פנים משתנים ומועמים, הפנים היחידים שתוכל לראות ברור הם פניך שלך, וכך כתבו על עצמם — במחזותיהם, בשיי ריהם, ברומניהם. שום עשור־שנים אחר לא יכול להוליד שפע של אבטוביוגרפיה כעשור שבין 1930 ל־1940. שום אדם, ויהי מעמדו ועילום־פניו אשר יהיה, דומה לא הגיע לגיל שלושים בלא לכתוב את קורות חייו, אך סופרי המגדל הנוטה כתבו על עצמם ביושר, ועל כך — כתיבה יוצרת. הם הגידו את האמיתות המרות, לא רק את האמיתות החונפות, לפיכך טובה אבטוביו־גרפיה שלהם הרבה מסיפוריהם או משיריהם. צא וראה כמה קשה לאדם לספר אמת לאמיתה על עצמו — את האמת המרה; להודות שהוא קטנוני, הביל, צר־עין, אובד־דרך, בוגדני ולא־יוצלת. סופרי המאה התשע־עשרה מימיהם לא גילו אמת מעיו, זו, ומשום כך אין ערך לחלק רב ממה שנכתב במאה התשע־עשרה; משום כך, דומה הרבו כל כך דיקנס ותקרי לכתוב, בכל גאונותיהם, על בובות, ולא על גברים ונשים מבוגרים לחלוטין; משום כך אנוסים היו להשתמט מן הנושאים העיקריים ולהסתפק בשעשועים, אם אינך מספר את האמת על עצמך, אין אתה יכול לספר אמת על זולתך. עד שיצאה המאה התשע־עשרה, ידעו הסופרים שהם מטילים מום בעצמם,

דבר הוא בבחינת חובה — אפילו האהבה. האוינו לסטיל דיי לואיס, המשנן פרק באהבה. „מר ספאנדר“, הוא אומר, „בדברו מבחינת החוג החי שלו ושל רעיו, קורא לצמצום החטיבה החברו־הית כדי שיעור, שבו יתכן להחיות את המגע האנושי והריזה תובע הריסת כל סייג לאהבה. הקשיבו. והרי אנו מקשיבים לדברים אלו:

הנה קאנו סוף־סוף לארץ
שקאור קה מכה קל פנים, פורחת השלג,
באן גרשו־קֶה לתמות
איה קָלו מעולם מספלים וקמון וקמון וקמון
לנפאיר אהבת האדם לאדם הגלוי־המחשית.

מקשיבים אנו לחכמת־המליצה, ולא לשירה. כדי לחוש את הרגש שבשורות אלו, מן הצורך שגם אנשים אחרים יקשיבו אתנו. אנו יושבים בחבורה, בחדר־כיתה, כשמענו את הדברים. ועתה האוינו לוֹרדסוֹרת:

גמק־גנות ולים שם איה־קיו,
מוקיו קיו פלגים גם קָרים,
וקָטה שָק־קיש תָקטוב,
תָקטה אָסר גון פונדי קרים.

אנו מקשיבים לדברים אלה בהיותנו לבדנו. אנו נזכרים בהם בכדידותנו. הוה ההבדל בין שירת פוליטיקאי לשירת המשורר? לזה אנו מא־זינים בציבור; ולזה ביחידות. ואולם המשורר בשנות השלושים פוליטיקאי היה בעל־כרחו. מסתבר איפוא מפני מה נאלץ האמן בשנות השלושים להיות שער לעוזל. אם הפוליטיקה היתה „ממשית“, הרי מגדל־השן היה מפלט מן „הממשות“. מסתברת גם אותה לשון שעטנו מוורזה, שבה נכתב חלק רב מן השירה והפרוזה של המגדל הנוטה. אין זו לשונו העתירה של האריסטוקרט; אין זו לשונו הדשנה של האיכר. הריהי לא הא ולא דא. המשורר שרוי בשני עור למות, אחד נוטה למות, ואחד נאבק להינלד. וכאן אנו מגיעים למגמה שהיא אולי המובהקת ביותר בספרות המגדל הנוטה — היא התשוקה להיות שלם; להיות אנושי. „לא אשאל לנפשי זולת היותי אנושי“, זעקה זו קולה הולך בספריהם — הכמיהה להיות קרוב יותר לבני מינם, לכתוב בלשון בני מינם, להיות תמימ־רגש עם בני מינם, לא עוד שבת בודד, נישאים ביחידותם, במרום מגדלם, כי אם לשכון קטה בקרב המונו של המון האנושי.

הרי, דרך קיצור ומבחינה מסוימת, מקצת ממגמות הסופר המודרני היושב בראש מגדל

ניתוח ישר, בעזרתו של ד"ר פרויד, עשו סופרי רים אלה גדולות לשחררנו ממחסומי המאה התשע־עשרה. סופרי הדור הבא אפשר ויירשו מהם הלך־נפש שלם, נפש שאינה עוד בעלת־מום, חמקמקת, מפולגת. אפשר ויירשו אותו אפסידע עהסופר זקוק לו, כפי ששיערנו בראשית הדבר רים האלה — אך השערה היא — כדי שיוכל להעמיק למטה מן השטח ולכתוב דבר אשר אנשים יזכרוהו כשהם לבדם. על מתת גדולה זו של אפסידע יהויק הדור הבא טובה לאגור איזם היוצר והישר של סופרי המגדל הנוטה. הדור הבא — בוא יבוא הדור הזה — האם גיורה היא, שגם הוא יהיה דור־מגדל־נוטה — דור מלוכסן, אגוצנטרי ומעוקם, בעל תודעת־עצמו — שרגליו עומדות בשני עולמות ביחד? ואולי לא יהיו עוד מגדלים ולא יהיו עוד מעמד דות, ונעמוד, ללא משוכות בינינו, על הקרקע המשותף לכולנו?

מצמצמים את חומר יצירתם, מזייפים את נוש־אם: „גזור עלינו“, כתב ר. ל. סטיבנסון, „להת־עלם ממחצית התיים העוברים על פנינו. אילו ספרים יכול היה דיקנס לכתוב לו ניתנה לו רשות! דמה בנפשך את תקרי לא־כבול כמו פלובר או כבאלזאק! אילו ספרים יכולתי לכתוב אני גופי? אך נותנים בידינו תיבת־צעצועים קטנה ואומרים לנו: „אסור לכם לשחק בשום דבר זולת אלה!“ — סטיבנסון האשים את החברה — החברה הבורגנית היתה גם לו שעיר־לעזאזל. מפני מה לא האשים את עצמו? מפני מה ניאות להוסיף לשחק בתיבת צעצועים קטנה שלו?

סופר המגדל הנוטה היה בו העונ, על כל פנים, להשליך תיבת־צעצועים קטנה זו בעד החלון. היה בו העונ לספר את האמת, האמת המרה, על עצמו. וזהו צעד ראשון לסיפור האמת על אנשים אחרים. על ידי שניתחו את עצמם

עַל מוֹת וְהוֹמוֹר

דוד שחם

לעזור על ידם. הוא מתבייש שלא לסייע להם, אך כל העת הריהו מפרקט ומקרטע ונזהר במח־לצותיו שלא תתכסינה אבק ולא תיאחזנה באיזה קרס ותיפרמנה.

ויתכן שהוא עצמו הריהו הקפריסה האסתי־טית של הרי אפרים, ילד־שעשועים שכל האחים הגדולים טורחים ומתייגעים בעבורו והוא חי כציפור־דרור וטופ־הולך לו בעולם הזה. נטול־דאגות. וייתכן שאינו אלא מלהטי־פירסומת המכוונים למשוך את לב התיירים. שלחוהו כאן אל נוכח הים, צחצחוהו והלבישוהו בגדי־פאר, על מנת להטעות נוסעים תמימים, כשם שבתי הקולנוע תולים על חזיתם תמונות כדי סדינים שלמים של נערות צחקניות שלבושן מכסה טפח ומגלה טפחיים. אך מאחר שנכנסת פנימה לתוך זות בסרט, רואה אתה שכולן לבושות כחניכות פנימיה של נזירות והכפתורים מגיעים עד שפתיהן.

אין פלא איפוא שהכרמל נושא על חזהו,

ההרים במרכז הארץ הריהם חבורה עסקנית ומעשית ביותר. לבושם בגוי עבודה אפורים ופשוטי גיורה, אבק אפור מכסה את פניהם. אין הם עוסקים בשעשועי־סרק של גידול עצים וחורשות מתוך קפריסות אסתיטיות בלבד. ואם מצויים בהם בוסתנים וגנים וכרמים — הרי כוונתם אינם בעצם אלא לתכלית בלבד. בעיניהם יש נוי מיוחד בעלי־הזיתים המוטבעים בשקלי־הכסף, ואוהבים הם להסתכל בתמונות נוף־הארץ המדפסות בסגול וירוק ואדום וכחול ליד חתימתו של שר־האוצר להוסיף לה לוית־חן.

הכרמל, שגלימתו ארגמן ושני מרוקמת שלל ירוק על כל גווניו — למן הארבים הבהירים והחרובים ועלי הגפנים ועד לאלונים המסוקסים והקודרים — ושוליים לה של תכלת ושוכל של כחול עמוק בעיטורי כסף והזריחות מעלות עטרה של זהב על ראשו, נקלע לחבורה זו כמי שלובש בגדי חג מפוארים לתוך סיעה של סבלים עטופי סחבות, הטורחים להרים משא, והריהו מתבקש